

१०. नागरीकरण

सांगा पाहू !

[खेडेगावातील शेतकरी (तात्या) व त्यांचा मुलगा (सुरेश)

यांच्यात झालेला संवाद पुढे दिलेला आहे. तो काळजीपूर्वक वाचा. त्यावरील विचारलेल्या प्रश्नांवर वर्गात चर्चा करा.]

तात्या : सुरेश, आज म्या रानाकडे उशिरा येतू, तू म्होरं हो.

सुरेश : तात्या, माझ्या मनात आज कारखान्याला जायचा विचार आहे.

तात्या : का रं बाबा ?

सुरेश : मला असं वाटतं, की मी त्या कारखान्यात नोकरी करावी.

तात्या : कारखान्यात चाकरी? कशापाई?

सुरेश : तात्या, कारखान्यात नोकरी केल्यानं मला दरमहा पगार मिळेल. जास्त वेळ काम केलं तर जादा पैसे मिळतील. पुन्हा दिवाळीला बोनसही मिळेल.

तात्या : आरं, मग आपल्या शेतीचं काय ?

सुरेश : नोकरी करत करत शेताची कामंही पाहणार.

तात्या : ते समदं ठीक हाय रं, पन तुला हे जमनार ?

सुरेश : तात्या, मी बघेन ते सगळं, तुम्ही चिंता करू नका. आपण जरा भविष्याचा विचार करायला हवा. आपलं गाव आता जसं दिसतंय ना त्यात भविष्यात खूप मोठे बदल होणार आहेत.

तात्या : कंचे बदल म्हंतुयास तू ?

सुरेश : अहो तात्या, तुम्ही जरा भूतकाळात जा. पूर्वीचं गाव आठवा. आपलं गाव किती लहान होतं. आपल्या गावाची आजची स्थिती बघा. आज आपल्या गावाजवळ कारखाना आलाय. आपली शेतीही गावाजवळ आहे. कारखाना सुरू झाल्यामुळे रस्त्यांचा विकास होईल. दवाखाने, शाळा-महाविद्यालय, प्रशासकीय कार्यालय अशा सुविधा सुरू होतील. गावात मोठमोठ्या इमारती उभ्या राहतील. बाहेरून लोक राहायला येतील. गावाचा पसारा वाढेल. गावाचा विकास होईल.

खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या.

- ❁ सुरेश कारखान्यात कामाला जाण्याचा विचार का करतो ?
- ❁ तात्यांना कशाची चिंता पडली आहे ?
- ❁ सुरेशला गावात कोणते बदल घडतील असे वाटते ?
- ❁ गावाच्या संदर्भात आणखी काय काय बदल घडतील असे तुम्हांला वाटते ?

भौगोलिक स्पष्टीकरण

सुरेशच्या गावाजवळ कारखाना सुरू झाल्यामुळे गावातील लोकांच्या व्यवसायात बदल होऊ लागलेला तुमच्या लक्षात येईल. कामानिमित्त परगावांहून अनेक लोक गावात येऊन राहू लागतात. त्याबरोबर वाहतूक सुविधा, उपाहारगृह, खाणावळ, किरकोळ विक्रीची दुकाने, वैद्यकीय सेवा, शाळा इत्यादी सुविधांमुळे गावाच्या मूळ स्वरूपात बदल होत जातो.

आपल्या देशाचा विचार केल्यास शेती हा ग्रामीण भागातील प्रमुख व्यवसाय आहे. शेती व शेतीला पूरक व्यवसाय ग्रामीण भागात पूर्वापार केले जातात; परंतु आता वेगवेगळे उद्योगधंदे ग्रामीण भागात सुरू होत आहेत. उदा., कारखाने, गिरण्या, ऊर्जाप्रकल्प, बहुउद्देशीय प्रकल्प इत्यादी. यामुळे स्थानिक तसेच आजूबाजूच्या प्रदेशातील लोक कामासाठी येऊ लागल्यामुळे गावाच्या लोकसंख्येत वाढ होते. या लोकांना विविध सेवा उपलब्ध करून देण्यासाठी इतर सेवा व्यवसाय विकसित होतात. उदा., स्वास्थ्य, खानपान, रुग्णालय, मनोरंजन इत्यादी. परिणामतः गावाचा विस्तार वाढत जातो. गावाचे पूर्वीचे स्वरूप बदलत जाते.

गावामधील सार्वजनिक सेवा पुरवणाऱ्या व्यवस्थेत बदल होऊन ग्रामपंचायतीऐवजी नगरपरिषद किंवा नगरपालिका उदयास येतात. विविध मूलभूत सार्वजनिक सेवा नागरिकांना उपलब्ध करून देण्याचे काम या व्यवस्थेला करावे लागते. उदा., पेयजल, रस्ते, वाहतूक व सांडपाणी व्यवस्था, रस्त्यावरील दिवे इत्यादी. यांशिवाय नगरनियोजन, करमणुकीची साधने, प्रेक्षणीय स्थळे, उद्याने इत्यादी सुविधा

देखील विकसित कराव्या लागतात. पर्यायाने गावाचे रूपांतर नगरात/शहरात होते.

जरा विचार करा.

लोकसंख्येच्या गरजा भागवण्यासाठी कोणकोणत्या सुविधा नागरी भागात विकसित करणे आवश्यक असते ?

भारतीय जनगणना कार्यालयाने नगरांच्या संदर्भाने १९६१ साली खालीलप्रमाणे निकष ठरवले आहेत.

- ज्या वस्तीतील काम करणाऱ्या पुरुषांपैकी ७५% पुरुष बिगरशेती व्यवसायात असतील, अशा वस्तीस नागरी वस्ती समजावे.
- वस्तीची लोकसंख्या ५००० पेक्षा जास्त असावी.
- वस्तीच्या लोकसंख्येची कमीत कमी घनता दर चौकिमीला ४०० इतकी असावी.

करून पहा.

खालील सारणीमधील सांख्यिकीय माहितीचा वापर करून संगणकाच्या साह्याने नागरी लोकसंख्येच्या टक्केवारीचा रेषालेख तयार करा. याबाबत नागरीकरणाच्या संदर्भात चर्चा करा. या आलेखाचा अभ्यास करून सन १९६१ पासून सन २०११ पर्यंत आपल्या देशातील नागरीकरणाबाबत तुमचे निष्कर्ष तुमच्या शब्दांत लिहा.

अ. क्र.	वर्ष	नागरी लोकसंख्या वाढ (टक्के)	नागरीवस्तीची संख्या
(१)	१९६१	१७.७९	२,२७०
(२)	१९७१	१९.९१	३,५७६
(३)	१९८१	२३.३४	३,२४५
(४)	१९९१	२५.७२	३,६०५
(५)	२००१	२८.०६	५,१६१
(६)	२०११	३७.०७	७,९३५

भौगोलिक स्पष्टीकरण

भारतातील नागरीकरणाचा विचार करता सन १९६१ ते सन २०११ पर्यंत नागरी वस्तीतील लोकसंख्या सातत्याने वाढलेली आहे. सन १९६१ ते सन १९८१ पर्यंत नागरी लोकसंख्येची वाढ साधारणतः ५.५५ टक्के होती; परंतु सन १९८१ ते सन २०११ पर्यंत ही वाढ १३.७३ टक्क्यांपर्यंत

पोहोचल्याचे आढळते. याचा अर्थ भारतातील नागरी लोकसंख्येची वाढ झपाट्याने होत आहे. नागरीकरण अनेक कारणांमुळे होत असते. त्यांपैकी काही प्रमुख कारणे आपण अभ्यासूया.

औद्योगिकीकरण :

एखाद्या प्रदेशामध्ये उद्योगांचा विकास व केंद्रीकरण होणे हा नागरीकरणाला साहाय्यभूत ठरणारा घटक आहे. उद्योगधंद्यांच्या वाढीमुळे नोकरीच्या आशेने आजूबाजूच्या प्रदेशातील लोक या प्रदेशाकडे आकर्षित होतात, त्यामुळे नागरीकरणाची प्रक्रिया गतिमान होते. एकोणिसाव्या शतकादरम्यान मुंबई शहराची वाढ झपाट्याने झाली, कारण मुंबईमध्ये मोठ्या प्रमाणावर कापडगिरणी उद्योग सुरू झाला होता. त्यामुळे मूळची कोळ्यांची वस्ती असलेली अनेक गावे औद्योगिकीकरणामुळे व नागरीकरणामुळे मुंबई महानगराचा भाग झाली.

आकृती १०.१ : औद्योगिकीकरण

पहा बरे जमते का ?

- ❖ तुमच्या परिसरातील गावाचे नागरीवस्तीत रूपांतर झाल्याचे एखादे उदाहरण सांगा.
- ❖ त्या गावाचे नागरीकरण होण्यामागचे प्रमुख कारण कोणते ते जाणून घ्या.

व्यापार :

एखाद्या प्रदेशातील ठिकाण, मालाची ने-आण, चढ-उतार व साठवणूक यांसाठी अनुकूल असते. अशा ठिकाणी व्यापार व त्या अनुषंगाने असणाऱ्या इतर सेवांची वाढ होते. उदा., व्यापारी संकुल, बँका, पतसंस्था, गोदामे, शीतगृहे इत्यादी. या सेवांबरोबरच अशा ठिकाणी रस्ते, उपाहारगृहे,

निवास इत्यादी बाबीही वाढीस लागतात. भारतातील नागपूर शहर देशाच्या केंद्रस्थानी आहे. हे शहर व्यापाराच्या दृष्टीने सोईचे असल्यामुळे तेथे नागरीकरण वाढत गेले.

यांत्रिकीकरण व तंत्रज्ञान :

यांत्रिकीकरण आणि तंत्रज्ञान यांचे अनेक फायदे विविध क्षेत्रांत पाहायला मिळतात. नागरीकरणासाठी देखील हे दोन्ही घटक साहाय्यभूत ठरतात.

गेल्या काही दशकांत शेतीमध्ये तंत्रज्ञानाचा वापर वाढला आहे, तसेच यांत्रिकीकरण वाढले आहे. ग्रामीण भागांतील शेतीही आता मोठ्या प्रमाणावर यंत्रांच्या साहाय्याने केली जाते, त्यामुळे शेतीतील मनुष्यबळ शेतीच्या कामातून मोकळे झाले. हा कामकरी वर्ग कामधंद्याच्या शोधात शहरांकडे स्थलांतरित झाला. परिणामी नागरी लोकसंख्या वाढू लागली आहे.

शोधा पाहू !

शेतीमध्ये झालेले यांत्रिकीकरण व तंत्रज्ञानात झालेले बदल आंतरजालाच्या माध्यमातून शोधा. तुम्हांला मिळालेल्या माहितीच्या आधारे परिच्छेद लिहा.

वाहतूक व संदेशवहन :

रस्ते, लोहमार्ग इत्यादी वाहतुकीच्या सोईचा ज्या भागात विकास होतो, त्या भागातील छोट्या वस्त्या व गावांचे नागरीकरण वेगाने घडून येते. उदा., कोकण रेल्वे विकसित झाल्यावर या मार्गाच्या सान्निध्यात असलेल्या सावर्डे (जिल्हा रत्नागिरी) सारख्या अनेक गावांचे नागरीकरण होऊ लागले आहे. महत्त्वाचे लोहमार्ग एकत्र आल्यामुळे भुसावळचा (जिल्हा जळगाव) विकास झपाट्याने झाला.

पहा बरे जमते का ?

गेल्या पाच वर्षांत तुमच्या परिसरातील प्रमुख वाहतूक मार्गावरील वस्ती, गाव, छोटे नगर यांचा झालेला विस्तार याविषयी माहिती मिळवा.

स्थलांतर :

स्थलांतर हा नागरीकरणावर परिणाम करणारा महत्त्वाचा घटक आहे. हे स्थलांतर अल्पकालीन, दीर्घकालीन किंवा कायम स्वरूपाचे असते. स्थलांतर हे प्रामुख्याने एका ग्रामीण भागातून दुसऱ्या ग्रामीण भागाकडे किंवा ग्रामीण भागाकडून शहराकडे होत असते. उच्च राहणीमानाच्या आकर्षणामुळे देखील शहरातील स्थलांतरित लोकांची संख्या वाढू लागली आहे. उदा., भारताच्या विविध भागांतून पुणे, मुंबई या ठिकाणी होणारे स्थलांतर.

पहा बरे जमते का ?

- ❖ तुमच्या जिल्ह्यातील शहरांची यादी करा.
- ❖ वरीलपैकी कोणते घटक त्यांच्या विकासास कारणीभूत ठरले याविषयी चर्चा करा.
- ❖ शक्य झाल्यास तुमच्या परिसरातील किंवा जवळच्या शहरातील स्थलांतरित लोकांशी संवाद साधा. स्थलांतराच्या कारणांचा शोध घ्या.

नागरीकरणाचे परिणाम : नागरीकरणामुळे प्रदेशाचे स्वरूप मोठ्या प्रमाणात बदलते. भूमी उपयोजनामध्ये हा बदल विशेषतः जाणवतो. जसे, पूर्वी शेतीखाली असलेली जमीन कारखानदारी व निवासी प्रदेशात रूपांतरित होते. नागरीकरणामुळे अनेक प्रकारचे फायदे होतात, त्याचप्रमाणे समस्याही निर्माण होतात.

नागरीकरणाचे फायदे :

सामाजिक एकोपा : नागरीकरणामुळे द्वितीय, तृतीय व चतुर्थश्रेणीच्या व्यवसायांमध्ये वाढ होते. त्यामुळे आर्थिक उलाढाल वाढते. या प्रदेशांचा विकास झपाट्याने होतो. वेगवेगळ्या प्रदेशांतून आलेल्या लोकांच्या एकत्रित राहण्यामुळे शहरांमध्ये सांस्कृतिक व सामाजिक रूढी-परंपरांची देवाणघेवाण होत असते. यातूनच सामाजिक एकोपा निर्माण होतो.

आधुनिकीकरण : विविध प्रदेशांतून लोकांचे स्थलांतर होत असते. त्यांच्याजवळील ज्ञान, कौशल्य व माहितीची देवाणघेवाण सुलभपणे होते. अद्वययावत माहिती, तसेच साहित्य यांचा लाभ सर्वप्रथम अशा प्रदेशांना होत असतो. उद्योगधंदे व व्यवसायांसंदर्भात अनेक नवीन प्रकल्प या प्रदेशात विकसित होताना दिसतात. नागरी वस्तीला नवनवीन

कल्पना, अद्ययावत माहिती व तंत्रज्ञानयुक्त सोईसुविधांचा फायदा प्रथम मिळतो, त्यामुळे राहणीमानाचा दर्जा उंचावतो.

सोईसुविधा : नागरी वस्तीमध्ये अनेक सोईसुविधा विकसित होतात. वाहतूक, संदेशवहन, शिक्षण, वैद्यकीय, अग्निशमन दल इत्यादी सोई अत्यंत महत्त्वाच्या असतात.

चांगल्या दर्जाच्या वाहतुकीच्या सोईमुळे प्रवासामधील सुलभता वाढते. याचा चांगला परिणाम मालवाहतूक, बाजारपेठ, व्यापार इत्यादींवर होताना दिसतो.

शिक्षणाच्या सेवादेखील नागरी भागांमध्ये चांगल्या विकसित झालेल्या आढळतात. विशेषतः उच्च शिक्षणाच्या सोईमुळे इतर ठिकाणांहून अनेक विद्यार्थी नागरी भागांत येतात. उदा., पुणे शहर.

वैद्यकीय सोईदेखील नागरी भागांत चांगल्या विकसित झालेल्या असतात. या सोईचा लाभ घेण्यासाठी इतर भागांतून अनेक रुग्ण व त्यांचे नातेवाईक नगरांमध्ये काही कालावधीसाठी वास्तव्यास येतात.

नागरीकरणाच्या समस्या :

झोपडपट्टी : नागरीकरणामुळे शहरांमधील लोकसंख्या झपाट्याने वाढते. ज्या प्रमाणात लोकसंख्या वाढते, त्या प्रमाणात शहरामध्ये निवासव्यवस्था वाढत नाही. बहुतांशी स्थलांतरित हे आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल असतात. त्यांना शहरातील निवासस्थाने परवडत नाहीत. स्थलांतरित होणारे बहुतेक लोक रोजगारानिमित्त शहरात येतात; परंतु सर्वांना योग्य रोजगार मिळतोच असे नाही, त्यामुळे अनेक लोकांचे उत्पन्न कमी असते. असे लोक शहरात उपलब्ध असलेल्या

आकृती १०.२ : झोपडपट्टी

मोकळ्या जागेवर तात्पुरती व कच्च्या स्वरूपाची घरे बांधतात. आकृती १०.२ पहा. ही घरे बहुधा अनधिकृत असतात. त्यांना स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडून सोईसुविधा मिळत नाहीत. येथे घरांची घनता खूप जास्त असते. रस्ते अरुंद असतात. मूलभूत सुविधांचा अभाव असतो. अशा झोपडपट्ट्या अनिर्बंधपणे वाढत असतात, त्यामुळे सामाजिक, आरोग्यविषयक समस्या निर्माण होऊ शकतात.

वाहतुकीची कोंडी : शहरांचा क्षेत्रीय विस्तार झाल्याने शहरांच्या बाह्यवर्ती भागात व उपनगरांत लोक निवास करतात. शहराच्या केंद्रवर्ती भागात व्यवसाय, उद्योग, व्यापार, नोकरी, शिक्षण इत्यादींसाठी रोज उपनगरांतून लोकांची ये-जा सुरू असते. सार्वजनिक वाहतूक सेवा लोकसंख्येच्या प्रमाणात पुरेशा उपलब्ध नसल्यास खासगी वाहनांची गर्दी वाढते. परिणामी वाहतुकीची कोंडी होते व प्रवासात बराच वेळ जातो. आकृती १०.३ पहा.

आकृती १०.३ : वाहतुकीची कोंडी

जरा डोके चालवा.

- ☞ कचऱ्याचे ढीग साचले, की त्यातून दुर्गंधी व रोगराई पसरते.
- ☞ वाहतुकीची कोंडी नियमितपणे पाहायला मिळते.
या नागरीकरणाच्या समस्यांवर उपाय सुचवणारा परिच्छेद लिहा.

प्रदूषण : प्रदूषण ही शहरांमधील एक जटिल समस्या आहे. त्याचा नागरी जीवनावर विपरीत परिणाम झालेला दिसून येतो. यात वायुप्रदूषण, ध्वनिप्रदूषण, जलप्रदूषण पाहायला मिळते. शहरांचा वाढता विकास, सोईसुविधांचा तुटवडा,

तसेच नियमांचे उल्लंघन यांमुळे प्रदूषण ही एक गंभीर समस्या होते. शहरांची जशी वाढ होते तशी प्रदूषणातदेखील वाढ होते.

गुन्हेगारी : स्थलांतरित लोकसंख्येपैकी अनेक लोकांना रोजगार उपलब्ध होत नाही, त्यामुळे अवैध मार्गांचा वापर करून अनेक वेळा पैसे कमवले जातात. यातून शहरांमध्ये गुन्हेगारी वाढलेली दिसते. चोरी, घरफोडी, मारामार्या, खून इत्यादी स्वरूपाचे गुन्हे शहरात होताना आढळतात. यामुळे कायदा व सुव्यवस्थेचे प्रश्न गंभीर बनतात. पोलीस व न्याययंत्रणेवरील ताण वाढतो.

वर उल्लेखलेल्या समस्यांव्यतिरिक्त जागांच्या किमतीत झालेली भरमसाट वाढ, गटांमधील संघर्ष यांमुळे शहरातील ताणतणाव वाढतात. परिणामी शहराचे सामाजिक ऐक्य बिघडू शकते.

माहिती आहे का तुम्हांला ?

विकसित नगरांना माहिती-संप्रेषण तंत्र वापरून अद्ययावत करण्यासाठी आणि या शहरांतील मालमत्तेचे व्यवस्थापन जास्तीत जास्त सुलभतेने हाताळण्यासाठी 'स्मार्ट सिटी' योजना आकाराला आली. या योजनेचा मुख्य उद्देश माहिती-संप्रेषणाद्वारे शहरांतील विविध घटकांची माहिती गोळा करून त्याद्वारे शहरांचा नियोजनबद्ध विकास करणे, असा आहे. याचा उपयोग शहरांतील वाहतूक व संपर्क यंत्रणा जास्त सक्षम करण्यासाठी होईल. अत्यावश्यक वेळेस किंवा आपत्कालीन स्थितीत यंत्रणांना वेळेत प्रतिसाद देता येणे इत्यादींचा यात समावेश आहे.

जरा विचार करा.

- ✎ नगराच्या सान्निध्यातील जलस्रोत कशांमुळे प्रदूषित होतात ?
- ✎ नगरात दूषित पाण्याची विल्हेवाट कशी लावली जाते ?

- ✎ नगरांना होणारा पाणीपुरवठा हा आरोग्यदायक असतो का ?
- ✎ जल, वायू, व ध्वनी प्रदूषणांमुळे आरोग्यावर कोणकोणते विपरीत परिणाम होतात ?

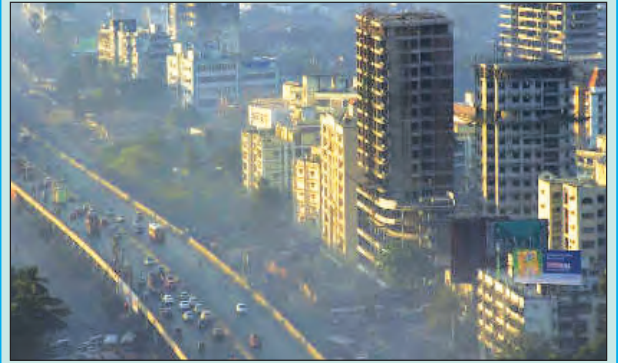

पहा बरे जमते का ?

- ✎ खालील छायाचित्रांचे निरीक्षण करून प्रत्येकी पाच वाक्ये लिहा.

वायुप्रदूषण

वायुप्रदूषण

जलप्रदूषण

जलप्रदूषण

ध्वनिप्रदूषण

- सोबतचे बोधचिन्ह कशाशी संबंधित आहे ?
- यासंबंधीची माहिती आंतरजालाच्या साहाय्याने मिळवा.
- तुमच्या रोजच्या जीवनाशी ही योजना कशाप्रकारे निगडित आहे ते थोडक्यात नमूद करा.

स्वाध्याय

प्रश्न १. पुढील समस्येवर उपाय सुचवा.

- (अ) शहरातील झोपडपट्ट्यांची संख्या वाढत आहे.
- (आ) शहरांतर्गत वाहतुकीची कोंडी झाल्याने प्रवासासाठी बराच वेळ खर्च होतो.
- (इ) नागरी वस्त्यांमध्ये कायदा व सुव्यवस्थेचा प्रश्न गंभीर बनला आहे.
- (ई) नागरीकरणामध्ये प्रदूषण ही गंभीर समस्या निर्माण झाली आहे.
- (उ) नागरी भागात आरोग्याच्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत.

प्रश्न ३. महत्त्व सांगा/फायदे लिहा.

- (अ) तंत्रज्ञान व यांत्रिकीकरण
- (आ) व्यापार
- (इ) औद्योगिकीकरण
- (ई) शहरातील सोईसुविधा
- (उ) शहरातील सामाजिक ऐक्य

प्रश्न ४. पुढील बाबींची तुलना करा व उदाहरणे लिहा.

- (अ) वाहतूक व्यवस्था व वाहतुकीची कोंडी.
- (आ) औद्योगिकीकरण व वायुप्रदूषण.
- (इ) स्थलांतर व झोपडपट्टी.
- (ई) सोईसुविधा व वाढती गुन्हेगारी.

प्रश्न २. योग्य जोड्या जुळवा.

‘अ’ गट

- (१) तंत्रज्ञानाचा विकास व यांत्रिकीकरण
- (२) मूळ निवास सोडून दुसरीकडे कायमस्वरूपी जाऊन राहणे.
- (३) ७५% पुरुष बिगरशेती व्यवसायात आहेत.
- (४) कचऱ्याची समस्या

‘ब’ गट

- (अ) नागरीप्रदेश
- (आ) नियोजनाचा अभाव
- (इ) स्थलांतर
- (ई) नागरीकरण

प्रश्न ५. खालील तक्ता पूर्ण करा.

नागरीकरण प्रक्रिया	परिणाम
झोपडपट्ट्यांची निर्मिती	अनधिकृत निवासस्थाने अपुऱ्या सोईसुविधा
	उच्च राहणीमानाच्या आकर्षणामुळे लोकसंख्या वाढली. हे अल्पकाळासाठी किंवा कायम स्वरूपाचे असते.
प्रदूषण	
	नोकरीच्या संधी निर्माण झाल्या. सुखसुविधांमध्ये वाढ
ग्रामीण ते शहर - बदल	

प्रश्न ६. स्पष्ट करा.

- (अ) शहरांची वाढ विशिष्ट पद्धतीने झालेली आढळते.
- (आ) तुमच्या कल्पनेतील सुनियोजित शहर.
- (इ) औद्योगिकीकरणामुळे शहरांचा विकास घडून येतो.
- (ई) प्रदूषण - एक समस्या.
- (उ) स्वच्छ भारत अभियान.

उपक्रम :

- (१) भारतातील मोठी नगरे कोणती आहेत, त्यांची यादी करा व ती भारताच्या नकाशात दाखवा.
- (२) तुमच्या गावाजवळील एखाद्या महानगराला भेट देऊन तेथे कोणत्या सुविधा व समस्या आढळून येतात, ते शिक्षकांच्या मदतीने लिहा.